

XO‘JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLARDA BOSHQARUV HISOBINI TASHKIL ETISHNING MOHIYATI VA HOZIRGI KUNDAGI AHAMIYATI

G‘aniyev Zafar Usanovich

TMI, “Buxgalteriya hisobi” kafedarasida dotsenti., PhD.

Annotatsiya: Mazkur maqolada xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarda boshqaruv hisobini tashkil etish, buxgalteriya hisobida qo‘llash va hamda uning ahamiyati ochib berilgan. SHuningdek, muallif tomonidan boshqaruv hisobini yuritishni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В данной статье рассмотрена организация управленческого учета в хозяйствующих субъектах, его применение в бухгалтерском учете и его значение. Также автором разработаны рекомендации по совершенствованию управленческого учета.

Abstract: This article discusses the organization of management accounting in business entities, its application in accounting and significance. The author also developed recommendations for improving management accounting.

Kalit so‘zlar: boshqaruv hisobi, byudjetlashtirish, rejalashtirish daromad, xarajat, operatsion byudjet, xarajatlarda va daromadlarda byudjeti, sof foyda, tahlil, moliyaviy hisobot.

KIRISH

Mamlakatimizning iqtisodiy rivojlanishi va jahonning yetakchi davlatlari safiga qo‘shilishi borasida izchil iqtisodiy islohotlar olib borilmoqda. Bank-moliya tizimi barqarorligini ta‘minlash va byudjet-soliq siyosatini izchil amalga oshirish, korxonalar faoliyatida qat‘iy tejamkorlikka amal qilish kabi tadbirlar barqaror iqtisodiy rivojlanishning garovidir. Darhaqiqat, moliyaviy va iqtisodiy organlarning samarali faoliyati orqali sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish, transport va boshqa tarmoqlarni barqaror rivojlantirish mumkin. Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarni qat‘iy tejamkorlikka rioya qilish, mahsulot sifatini oshirib borishda faoliyatni puxta ishlab chiqilgan rejalar asosida to‘g‘ri tashkil qilish muhim o‘rin tutadi. Bu esa hozirgi kunda har bir korxonalarda boshqaruv hisobini to‘g‘ri tashkil etish va uni yuritishni taqozo etmoqda. Korxonada moliya-xo‘jalik faoliyatini boshqarishga bo‘lgan yondashuvdan kelib chiqqan holda boshqaruv hisobi ma‘lumotlari ishonchli va haqqoniy axborotlar asosida keyingi faoliyatni rejalashtirishda muhim o‘rin tutadi. Ko‘pchilik iqtisodiy adabiyotlarda boshqaruv hisobi atamalariga turlicha fikr bildiriladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy adabiyotlar tahlil qilinganida boshqaruv hisobiga doir umumiy metodologik usullar yoritilganligini ko'rishimiz mumkin.

Boshqaruv hisobi tushunchasi tadqiqotchilar tomonidan har xil talqin qilinadi. Ta'riflardagi asosiy qarama-qarshilik unga qanday tarkib kiritilganligidadir.

Strategik boshqaruv hisobi bo'yicha qarashlar²⁴

V.F. Paliy	"Boshqaruv buxgalteriyasining mohiyati biznesni boshqarish jarayonida menejerlar uchun zarur yoki foydali bo'lishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etishdan iborat ...". Muallif boshqaruv hisobini rejalashtirish, tashkil etish, hisobga olish va nazorat qilish, kompensatsiya va rag'batlantirish, menejerlar va xodimlarning o'zini o'zi baholash va baholash, muvofiqlashtirish va ma'lumot almashish funktsiyalarini bajaradigan tizim sifatida ko'rib chiqadi
T.P. Karpova	"Boshqaruv hisobining mohiyati xarajatlar va daromadlarni hisobga olish, me'yorlash, rejalashtirish, nazorat qilish va tahlil qilishning birlashtirilgan tizimidir, tezkor boshqaruv qarorlari uchun ma'lumotni tizimlashtirish va korxonaning kelajakdagi rivojlanish muammolarini muvofiqlashtirish". Ushbu ta'rif bir tomondan, buxgalteriya hisobini faqat xarajatlar va daromadlarni hisobga olish tizimi sifatida, ikkinchidan, boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan har qanday ma'lumotlar yaratilgan me'yorlash, rejalashtirish, nazorat qilish, tahlil qilish tizimi sifatida tushunishga imkon beradi.
M.Z. Pizengolts	"... keng ma'noda boshqaruv hisobi nafaqat ma'lumot to'plash, ro'yxatdan o'tkazish va sarhisob qilish tizimi, balki bir maqsadga - ishlab chiqarishni takomillashtirish, xarajatlarni kamaytirishga qaratilgan turli xil quyi tizimlar va boshqaruv usullarini birlashtirgan korxonalar boshqaruv tizimi, deb hisoblaydi. daromadni oshirish».
Ch.T.Xorngren va J.Foster	"Boshqaruv hisobi - bu har qanday ob'ektlarni boshqarish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni aniqlash, o'lchash, yig'ish, tizimlashtirish, tahlil qilish, dekompozitsiya qilish, talqin qilish va uzatish".
M.A.Baxrushina	"Boshqaruv hisobi – bir vaqtda tadqiqotlar tizimi va soxasida o'zini namoyon etadigan, korxonani boshqarish tizimining muxim elementi, xisob jarayoni va boshqaruvi o'rtasida bog'lovchi zanjirdir"
Pardaev A.X.	boshqaruv hisobining maqsadi - korxonalar rahbari va menejerlarini har tomonlama ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar bilan ta'minlashdan iborat"

Ushbu ta'riflardan kelib chiqqan bir so'z bilan boshqaruv hisobini biznes strategiyasini ishlab chiqish va monitoring qilishda foydalaniladigan korxonalar va uning raqobatchilari to'g'risidagi boshqaruv hisobi ma'lumotlarini taqdim etish va tahlil qilish deya'ishimiz mumkin.

²⁴ Muallif tomonidan ishlangan

Boshqaruv hisobining vujudga kelishi xarajatlar hisobini tashkil qilish va yuritish bazasida yuzaga kelgan, shuning uchun uning asosiy tarkibiy qismini turli yo'nalishlardagi kelgusi va o'tgan davrlar uchun ishlab chiqarish xarajatlari tashkil etadi. Boshqaruv hisobi tarkibida ma'lumotlar yig'iladi, guruhlanadi, identifikatsiya qilinadi, tarkibiy bo'linmalar faoliyati natijalarini to'liq aks ettirish hamda xo'jalik yurituvchi subyektning foyda olishda qatnashish darajasini aniqlash maqsadlarida o'rganiladi.

Tahlil va natijalar

Boshqaruv hisobi – bu tashkilotning maqsadlariga erishish uchun menejerlarga moliyaviy ma'lumotlarni aniqlash, o'lchash, tahlil qilish, talqin qilish va etkazish amaliyotidir. U buxgalteriya hisobidan farq qiladi, chunki boshqaruv hisobining maqsadi kompaniya ichidagi foydalanuvchilarni xabardor qilingan biznes qarorlarini qabul qilishda yordam berishdir.

Boshqaruv funktsiyasi uch asosiy savolga javob topishda yordam beradi:

1. Birinchisi: "Hozirgi paytda korxonada qayerda, ya'ni, qaysi joyni egallaydi?" Va bu yo'nalishni tanlash uchun muhim bo'lgan joriy pozitsiyani tasvirlaydi.

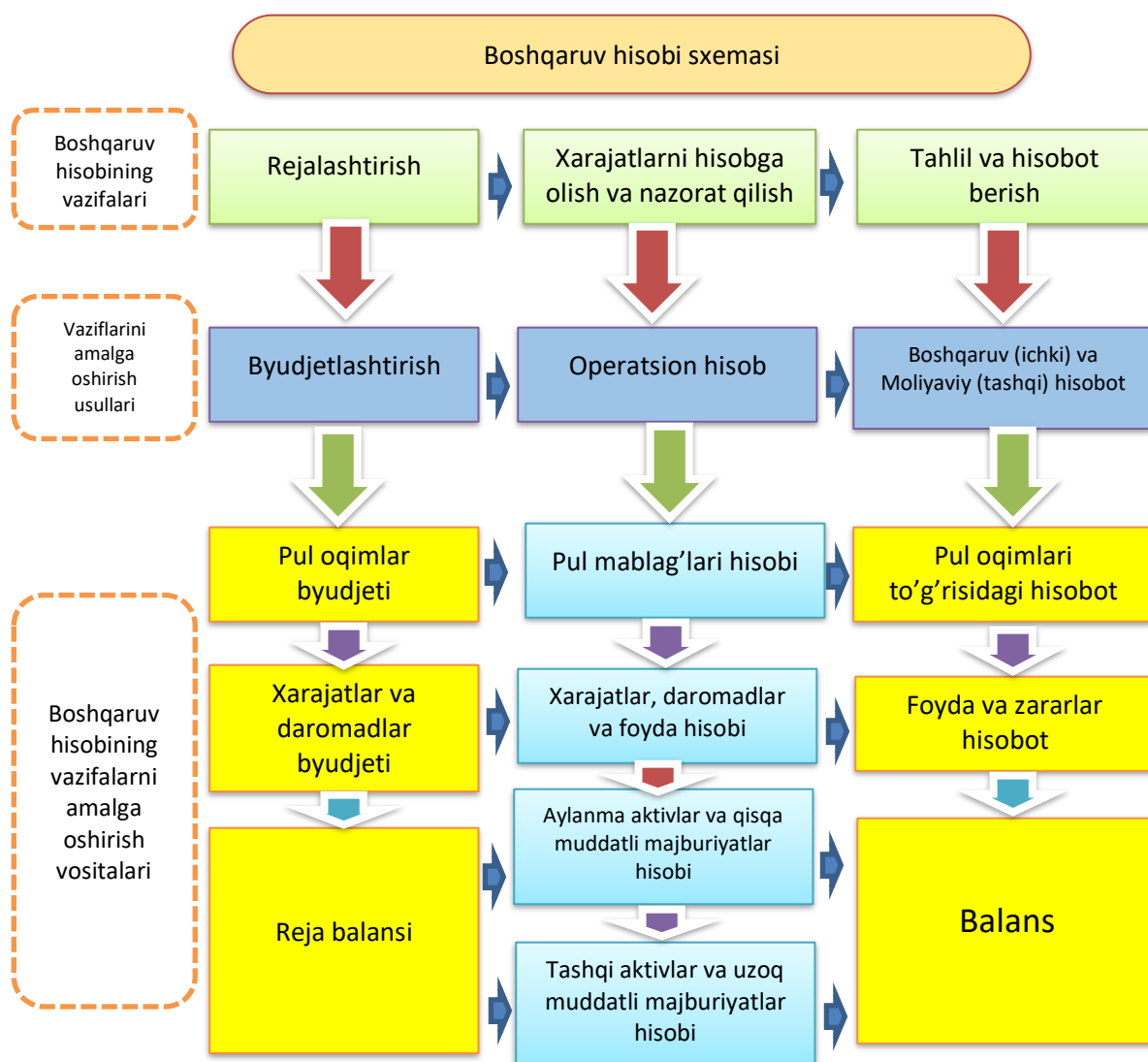
2. Ikkinchisi: "Bir necha yil ichida qanday bosqichda bo'ladi?" Va bu kelajakka yo'nalish topish imkonini beradi.

Uchinchisi: "Reja amalga oshirish uchun nima qilish kerak?" Bu korxonada siyosatini to'g'ri amalga oshirish bilan bog'liq. Boshqarishda strategik rejalashtirish kelajakka qaratilgan va operatsion masalalarni hal qilish uchun zamin yaratishga yordam beradi. Boshqaruv hisobi buxgalteriya hisobining ko'p qirralarini qamrab oladi, ular biznes boshqaruvi o'lchovlari to'g'risida rahbariyatga yetkaziladigan ma'lumotlarning sifatini oshirishga qaratilgan. Boshqaruv buxgalterlari xo'jalik yurituvchi subyekt tomonidan ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlarning tannarxi va sotishdan tushgan tushumga tegishli ma'lumotlardan foydalanadilar. Xarajatlarni buxgalteriya hisobi – bu ishlab chiqarishning har bir bosqichidagi o'zgaruvchan xarajatlarni, shuningdek belgilangan xarajatlarni baholash orqali xo'jalik yurituvchi subyektning ishlab chiqarishning umumiy xarajatlarini aniqlashga qaratilgan alohida boshqaruv hisobi. Bu xo'jalik yurituvchi subyektlarga ortiqcha xarajatlarni aniqlash va kamaytirish va daromadlarni ko'paytirishga imkon beradi.

Boshqaruv hisobi ichki foydalanuvchilar uchun mo'ljallanmaganligi sababli, uni mo'ljallangan foydalanuvchilarning ehtiyojlarini qondirish uchun o'zgartirish mumkin. Bu xo'jalik yurituvchi subyekt yoki hatto xo'jalik yurituvchi subyektniyaning bo'limiga qarab sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Masalan, ishlab chiqarish bo'limidagi menejerlar o'zlarining moliyaviy ma'lumotlarini davrda ishlab chiqarilgan

birliklar ulushi sifatida ko'rishni xohlashlari mumkin. Kadrlar bo'limi menejeri ma'lum vaqt davomida xodimning ish haqi jadvalini ko'rishga qiziqishi mumkin. Boshqaruv buxgalteriyasi har ikkala bo'limning ehtiyojlarini qondirishga qodir, bu aniq ehtiyoj uchun eng foydali bo'lgan har qanday formatdagi ma'lumotlarni taqdim etadi.

Boshqaruv hisobi moliyaviy hisob bilan o'zaro bog'liq holda yuritiladi, chunki hisobot davri ma'lumotlari asosida keyingi hisobot davridagi ishlab chiqarish prognozlanadi va normativ belgilab olinadi. Bu hisob maxfiy ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Bu ma'lumotlar bilan ishlaydigan javobgar shaxslar katta mas'uliyat bilan ishlaydi. Qisqacha qilib aytganda boshqaruv hisobi ma'muriyatni axborot bilan taminlash tizimidir.

1-rasm. Boshqaruv hisobining sxemasi.²⁵

²⁵ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Korxonalar va tashkilotlarda boshqaruv hisobi tizimi xo‘jalik yurituvchi subyekt menejerlariga taqdim etiladigan barcha hisob ma‘lumotlari va bosqichlarni o‘ziga qamrab oladi. Boshqaruv hisobi samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda xarajatlarni rejalashtirish, shakllantirish va nazorat qilish jarayoni bilan uzviy bog‘liq. Xalqaro ekspertlarning ta‘kidlashicha, xo‘jalik yurituvchi subyekt va tashkilotlarning ichki boshqaruv tizimida menejerlarning axborotlarga bo‘lgan ehtiyojini aynan boshqaruv hisobi tizimi ta‘minlaydi. Rivojlangan mamlakatlarda firma va kompaniyalar buxgalteriya hisobi sohasidagi ish vaqti va resurslarining 90 foizini boshqaruv hisobini yo‘lga qo‘yish va yuritishga, qolgan 10 foizini esa moliyaviy hisobga sarflashadi²⁶. Kuchli raqobat muhitida xo‘jalik yurituvchi subyekt va tashkilotlar faoliyat yuritayotgan tarmoqning o‘ziga xos xususiyati yoki faoliyat turidan qat‘iy nazar, boshqaruv tizimini yo‘lga qo‘yish orqali ko‘zlangan natijaga erishishi va samarali faoliyat yuritishi mumkin.

Boshqaruv hisobi xo‘jalik yurituvchi subyekt axborot tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi. Ishlab chiqarish faoliyatini boshqarishning samaradorligi ko‘p jihatdan xo‘jalik yurituvchi subyektning tarkibiy tuzilmalari, bo‘limlari va faoliyatlari to‘g‘risida olinadigan operativ (tezkor) ma‘lumotlarga bog‘liq. Boshqaruv hisobi ana shunday ma‘lumotlarni boshqaruv qarorlarini to‘g‘ri qabul qilish maqsadida xo‘jalik yurituvchi subyekt ichidagi turli darajadagi boshqaruv rahbarlari uchun shakllantiradi.

Boshqaruv hisobi nazariyasidagi muammolar ko‘plab ilmiy salaflar tomonidan o‘rganilgan. Boshqaruv hisobini o‘rganish tarixiy yondoshish nuqtai nazaridan uning paydo bo‘lishi, taqsimlanish shartlari, ijtimoiy-iqtisodiy, texnik, texnologik va boshqa shartli shart-sharoitlarni yaratishi, rivojlanish va takomillashtirish bosqichlarini aniqlab olishi kerak. Mahalliy va xorijiy ixtisoslashtirilgan adabiyotlarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, menejment hisobining tarixiy jihatlari eng zamonaviy - sanoat (XIX asrning ikkinchi yarmi) va zamonaviy (XXI asr boshlari) rivojlanish davrlari nuqtai nazaridan yetarlicha o‘rganilgan.²⁷

Tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, uning umumiy nazariy kontsepsiyasining asosi neoklassik iqtisodiy nazariya bo‘lib, asosan pozitivizm falsafasi bilan bir qatorda ilmiy boshqaruvning klassik va neoklassik maktablari bo‘lib, ular albatta ijtimoiy iqtisodiy ongda ustun mavqeni egallashi kerak. Shuning uchun bu shartlar boshqaruv hisobining paydo bo‘lishi uchun majburiydir.

Boshqaruv hisobini ichki iqtisodiyot uchun yangi narsa sifatida qabul qilish xato bo‘ladi. Mamlakatimizdagi boshqaruv hisobi tarixiga bir nazar tashlasak, 1920-1930

²⁶ Экономический анализ. «Теория и практика». № 22, ноябрь 2006 г. ДА.Волошин, кафедра «Учет, анализ и аудит», МГУ им. М.В.Ломоносова

²⁷ В.А.Хасанов, А.А.Хашимов “Boshqaruv hisobi” Darslik. -Т. 2013.

yillar boshlarida buxgalteriya xizmatlarining vazifalari Sovet hokimiyatining keyingi yillariga qaraganda ancha keng edi. O'sha davrning buxgalteri buxgalteriya, rejalashtirish va tahliliy ishlar bilan shug'ullangan. Mamlakatda sotsialistik iqtisodiy tizimning rivojlanishi va markazlashtirilgan rejalashtirishning kuchayishi bilan, rejalashtirish va moliya bo'limlarining buxgalteriya xizmatidan bosqichma-bosqich ajralib chiqish, buxgalteriya vakolatlarining bir qismini ularga o'tkazish. Natijada, buxgalterning faoliyati aslida korxonaning iqtisodiy hayoti faktlarini qayd etish uchun qisqartirildi.

Eng muhimi, boshqaruv hisobining asosi - bu tashkil etish va hisoblash xarajatlari to'g'risida ma'lumot to'plash. Mahalliy amaliyot hisoblash bilan bog'liq masalalarni chuqur ishlab chiqdi. Xarajatlarni hisobga olish va hisoblashning me'yoriy usuli sohasida boshqarish buxgalteriya hisobida "standart xarajatlar" tizimiga o'xshash ko'plab nazariy va amaliy tajriba to'plangan. Vaqt o'tishi bilan boshqaruv hisobi vazifalari doirasi sezilarli darajada kengaydi va hozirgi boshqaruv hisobi ko'rinishiga keldi.

Korxonalarda boshqaruv hisobini samarali yuritish dastlabki va yig'ma hujjatlarning aylanish tezkorligi, qabul qilingan ichki hisobot shakllari, ularning tuzish davriyligi hamda taqdim qilish muddatlari, axborot tizimini takomillashtirishga mosligi ta'sir qiladi. Boshqaruv hisobida hujjatlashtirish va inventarizatsiya, baholash va kalkulyatsiya, schotlar va ikkiyoqlama yozuv, balansda umumlashtirish va hisobot kabi moliyaviy hisob usullarining barcha elementlaridan foydalaniladi. Bundan tashqari, unda iqtisodiy tahlil, iqtisodiy-matematik va statistik usullar ham keng qo'llaniladi.

Boshqaruv hisobi an'anaviy buxgalteriya hisobi, operativ-texnik va statistika hisobi hamda iqtisodiy tahlilning ko'pgina unsurlaridan foydalanadi. Boshqaruv hisobini tashkil etilishi va o'z vaqtida yuritilishi oqilona boshqaruv qarorlarining o'z vaqtida qabul qilinishi, korxonada faoliyatini rejalashtirish, tahlil va nazorat qilish imkonini berib, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Odatda, korxonalarda boshqaruv hisobi quyidagi faoliyat turlari bo'yicha yuritiladi:

- ta'minot-tayyorlov faoliyati;
- ishlab chiqarish faoliyati;
- moliya-tijorat faoliyati;
- tashkiliy faoliyat.

Korxonalarda ta'minot-tayyorlov faoliyati takror ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish va uning uzluksizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu sababli, mazkur sohada dastlabki boshqaruv axborotlari yig'iladi va qayta ishlanadi. Boshqaruv hisobi axborotlarini shakllantirishda ishlab chiqarish faoliyati muhim o'rin tutadi. Unda ishlab chiqarish xarajatlari tarkibi, o'zgarishlarni javobgarlik markazlari bo'yicha

hisobini tashkil qilish, shuningdek, xarajatlar hisobi va tannarx kalkulyatsiyasini yuritish, sarflangan xarajatlar bo'yicha chetlanishlarni hisobga olish amalga oshiriladi.

Moliya-tijorat faoliyatida esa korxonalar iqtisodiy bo'linmalari (segmentlari) bo'yicha sotish, ma'muriy xarajatlar budjeti tuziladi va ularning bajarilishi nazorat qilinadi.

Tashkiliy faoliyat bo'yicha boshqaruv hisobini tashkil qilish alohida bo'linmalar menejerlari zimmasiga xarajatlar hajmi, ularning samaradorligi to'g'risidagi axborotlarni shakllantirish vazifasini yuklaydi. Bunda ishlab chiqarish zararsizligi nuqtasining dastlabki hisob-kitoblari amalga oshiriladi, o'zgaruvchan, doimiy xarajatlar va foyda o'rtasidagi aloqadorlik tahlil qilinadi. Boshqaruv hisobi faqatgina xarajatlar hisobi va mahsulot tannarxi kalkulyatsiyasi bilan shug'ullanibgina qolmasdan, balki korxonalar rahbariga joriy va istiqbolli boshqaruv qarorlari qabul qilishda ko'maklashishi zarur. Hozirgi paytda respublikamiz iqtisodiyotida boshqaruv hisobining nazariy-uslubiy asoslarini ishlash zarurati quyidagi omillar mavjudligi bilan izohlanadi:

- rivojlangan mamlakatlar tajribasiga muvofiq, buxgalteriya hisobining moliyaviy va boshqaruv hisobga bo'linishi;
- buxgalteriya hisobida mahsulotlar tannarxini hisoblash, haqiqiy xarajatlardan chetlanishlarni boshqarishda «Standart -kost» hisob tizimining paydo bo'lishi;
- xarajatlarning doimiy va o'zgaruvchan turlarga ajratilishi, natijada korxonalarda ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liq foydalanish, xarajatlarni samarali taqsimlash maqsadida tannarxni kalkulyatsiya qilishning «Direkt-kosting» kabi zamonaviy tizimlarini rivojlantirish zaruratining yuzaga kelishi;
- korxonalar amaliyotiga «zararsizlik nuqtasi», «marjinal daromad», «ishlab chiqarish dastagi» va boshqa yangi iqtisodiy atamalarning kirib kelishi hamda ularni xo'jalik yurituvchi subyektlarda xarajatlar, ishlab chiqarish hajmi va moliyaviy natijalar o'rtasidagi uzviy aloqadorlikni ta'minlashga yo'naltirish zarurati;
- korxonalar hisob tizimi oldiga moddiy, mehnat va moliyaviy resurslarni rejalashtirish, ishlab chiqarish zaxiralarini strategik boshqarish, ularga mos transfert baholarni shakllantirish, xarajatlar va daromadlar hisobining samarali modelini yaratish kabi vazifalarning qo'yilishi;
- buxgalteriya hisobida yangi kompyuter texnologiyalari, axborot dasturlarining keng joriy etilishi, shuningdek, boshqaruv hisobini avtomatlashtirish asoslarini ishlab chiqarish muammosining mavjudligi va h.k.

Boshqaruv hisobi korxonalarining ichki vazifalarini hal qilishga mo'ljallangan bo'lib, bu uning «nou-xau»sidir. ²⁸

²⁸ Pardayev A.X., Pardayeva Z.A. Boshqaruv hisobi: Darslik. - T: "Iqtisod-Moliya", 2019. -156 b.

Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda boshqaruv hisobining muhim vazifalari quyidagilardan iborat:

- korxonaning ishlab chiqarish faoliyatini rivojlantirish borasida istiqbolli boshqaruv qarorlari qabul qilish uchun zarur axborotlar manbasini shakllantirish va rahbarlarni ular bilan ta‘minlash;
- korxonada moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini tezkor boshqarishda menejerlarga ishonchli, yuqori samarador axborotlarni o‘z vaqtida yetkazib berish;
- mahsulot (ish, xizmat)larning ishlab chiqarish tannarxini to‘g‘ri aniqlash, belgilangan me‘yorlardan chetlanishlar va uning yuzaga kelish sabablarini ko‘rsatib berish va h.k. Boshqaruv hisobi axborotlari korxonaning tezkor va strategik vazifalarini amalga oshirishga ko‘maklashadi.

Tezkor vazifalarga quyidagilar kiradi:

- ichki va tashqi omillarni hisobga olgan holda mahsulot ishlab chiqarish tuzilmasini aniqlash;
- ishlab chiqarish zararsizlik nuqtasini topish;
- mahsulot (tovar, ish, xizmat)lar turlari, ularni sotishning muvofiq hajmini rejalashtirish;
- qo‘shimcha buyurtmalarni qabul qilish yoki rad etish;
- baholarni shakllantirish bo‘yicha qarorlar qabul qilish.

Strategik vazifalar uzoq muddatga mo‘ljallangan bo‘lib, quyidagilardan iborat:

- uzoq muddatli kapital qo‘yilmalarni jalb qilish;
- biznes tarkibini o‘zgartirish;
- mahsulotlarning yangi turlarini o‘zlashtirish.

Bozor munosabatlari sharoitida boshqaruv hisobi o‘z vazifalari orqali korxonada ichki faoliyati, uning strategiyasi va taktikasi bilan boshqaruvning asosiy axborot poydevori sifatida namoyon bo‘ladi.

Boshqaruv hisobining strategiyasi istiqbolda korxonada taraqqiyotini belgilovchi loyihalar tahlili, istiqbolni belgilash, budjetlashtirish, javobgarlik markazlari bo‘yicha segmentar hisobotni tuzish, oqilona transfert baholarini o‘rnatish va boshqaruv qarorlarini muvofiqlashtirish tizimini ifodalaydi. Boshqaruv hisobi taktikasi esa joriy davrda ishlab chiqarishni tashkil etish, xarajatlar va mahsulot tannarxi kalkulyatsiyasi bo‘yicha hisob yuritish, dalillash, qabul qilingan qarorlarni tahlil va nazorat qilish. shuningdek, ularning ijrosi uchun javobgarlik kabilardan iborat.

Boshqaruv sohasida strategiyaning asosiy turlarini ko‘rib chiqamiz:

1. Kuchli. Kompaniyaning faoliyati to‘liq amalga oshirilmagan bo‘lsa, bunday reja boshqalarga qaraganda yaxshiroqdir. Bozorga jiddiy kirib borish, o‘z imkoniyatlarining chegaralarini kengaytirish va mahsulotni takomillashtirish kabi uchta kichik tip mavjud.

2. Integratsiya. Kompaniya tanlangan sektorda mustahkam o'rnatilganida ishlatiladi va u turli yo'nalishlarda harakatlanishi mumkin.

3. Diversifikatsiya. Ushbu parametr tanlangan sektorda kengaytirish imkoniyati mavjud bo'lmasa yoki boshqa sanoatga kirish katta istiqbol va foyda uchun oldindan belgilab qo'yilgan bo'lsa, javob beradi. Bu yerda uchta kichik tip mavjud: bir xil tovarlarni qo'shish, yangi turdagi mahsulot turlarini kiritish va asosiy faoliyatga kiritilmagan ishlarni bajarish.

Boshqaruv jarayonini biz quyidagi 2-rasmda ko'rib o'tamiz.

2-rasm. Boshqaruv hisobi jarayoni²⁹

Shuningdek, strategik boshqaruv hisobi uzoq muddatda tashkilot qarorlarini qo'llab-quvvatlovchi va tashkilot faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan ma'lumotlarni taqdim etishni anglatadi, chunki u ichki va tashqi ma'lumotlarni taqdim etadi. Bu tashqi, shuningdek, moliyaviy bo'lmagan va ichki ishlab chiqarilgan ma'lumotlarni ta'kidlaydigan texnikadir. Firmalar undan o'zgaruvchan raqobat va texnologik muhitdan kelib chiqadigan muammolarga umumiy nuqtai nazar sifatida foydalanishdi.

Korxonalar va tashkilotlarda boshqaruv hisobining yuritishda korxonaning hisob siyosati juda ham muhim rol o'ynaydi. Hisob siyosati – bu moliyaviy hisobni tayyorlash va taqdim etish uchun korxonalar tomonidan qabul qilingan aniq tamoyillar, asoslar, sharoitlar, qoidalar va amaliyotdir.³⁰

Xulosa va takliflar

Boshqaruv hisobi ko'p xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda olib borilmaydi yoki yaxshi rivojlanmagan. Uning ko'p elementlari umumlashgan buxgalteriya hisobiga (ishlab chiqarish xarajatlar hisobi va mahsulotning tannarxini hisoblash), operativ hisob (operativ hisobot), iqtisodiy tahlil (mahsulot tannarxining tahlili, rejali vazifalarni bajarilishini baholash va b.)larga kiradi.

Boshqaruv hisobining mohiyatini nafaqat amaliyotda balkim nazariyotchi olimlar ham turlicha talqin qilishadi. Ba'zida uning mohiyati juda noto'g'ri va qisqartirilib talqin qilinadi, ba'zida esa ishlab chiqarish xarajatlari hisobining bir bo'lai sifatida qarashadi. Ana

²⁹ Muallif tomonidan ishlangan

³⁰ № 1 – «Hisob siyosati va moliyaviy hisobot» nomli O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi [milliy standarti](#)

shunday holatlarni bartaraf etish, hamda mohiyatini aniq belgilash uchun ishda olimlar va maktablar qarashlari tahlil qilindi, guruhlashtirildi, fikr mulohazalari umumlashtirildi.

1. Boshqaruv hisobining mohiyatini aniqroq yoritish uchun uning moliyaviy hisob bilan o'xshash va farqli taraflari ko'rsatib berildi. Boshqaruv hisobi to'g'risidagi mavjud qarashlar tanqidiy o'rganilib, xulosalar asosida uning yangi ta'rifi taklif qilindi: "xo'jalik yurituvchi sub'ektning boshqaruv hisobi tizimi – integratsiyalangan hisob tizimida ho'jalik ishlarining xarajat va natijalari haqidagi ma'lumotlarni aniqlash, o'lchash, to'plash, tahlil qilish, tayyorlash, interpretasiya qilish, yetkazish va qabul qilishni ichki foydalanuvchilarning xo'jalik yurituvchi sub'ekt va uning tizimli bo'limlarini muammoli vaziyatlarda operativ va strategik boshqaruvda yetarli ma'lumot bazasini shakllantirish uchun tashkillashtirish, me'yorlash, rejalashtirish, nazorat va tahlil qilish".

2. Xo'jalik yurituvchi sub'ektda boshqaruv hisobini tashkil etish va olib borishda butun faoliyat va texnologiyalar boshqaruv hisobining tashkil qilinish va yuritilish tamoyili asosida klassifikasiya qilib chiqildi va shu borada boshqaruv hisobining mohiyati va o'rni 1-rasmda keltirildi.

Boshqaruv hisobi xar hil darajadagi: strategiyadan boshlab to operativ byudjetgacha bo'lgan boshqaruv, rejalashtirish va nazorat qilish jarayonlarini tizimli ma'lumot ta'minotini tashkil etganligi bois ishimizda uni tashkil etishga ta'sir qiluvchi omillar aniqlandi va bir tizimga solindi.

Boshqaruv hisobining ikkita, ya'ni ma'lumot foydalanuvchisiga yondashish va operativ ravishda ma'lumotlarni taqdim etish kabi asosiy jihatlari belgilanishi maqsadga muvofiq deb topildi va boshqaruv hisobi tizimi xar hil xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda bu xususiyatlarni hisobga oluvchi turlicha usullarda tashkil etilishi aniqlandi. Boshqaruv hisobi ma'lumotlarining boshqa iqtisodiy ma'lumotlardan farqini ta'minlaydigan mezonlari ishlab chiqildi.

3. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda boshqaruv hisobini tashkil qilish borasida ijobiy tajribalar, turli maktablar qarashlari umumlashtirilib, ilk bor samarali boshqaruv hisobi tizimini tashkil qilish bosqichlari taklif qilindi, har bir bosqichda amalga oshirilishi kerak bo'ladigan vazifalar aniqlanib, ushbu vazifalarning bajarilishi xo'jalik yurituvchi sub'ektga qanday samara berishi ko'rsatilib berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Волошин Д.А. Экономический анализ. «Теория и практика». № 22, ноябрь 2006 г., кафедра «Учет, анализ и аудит», МГУ им. М.В.Ломоносова.
2. Xasanov B.A., Xashimov A.A. "Boshqaruv hisobi" Darslik. -T. 2013.
3. Pardayev A.X., Pardayeva Z.A. Boshqaruv hisobi: Darslik. - T: "Iqtisod-Moliya", 2019. -156 b.
4. № 1 – «Hisob siyosati va moliyaviy hisobot» nomli O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi milliy standarti